

ERDÉLY MOHÁCSA

B. Szabó János: *Erdély tragédiája 1657–1662*

■ B. Szabó János legújabb kötete illeszkedik az eddig megjelent, a magyarság történetét alapjaiban meghatározó és sorsfordító témákat feldolgozó, tudományos ismeretterjesztő munkák sorába. Hiszen a Kárpát-medencei, de főként az erdélyi magyarság történetét „érzékenyen” érintő kérdéskört elemző munka a szerző eddig megjelent jelentősebb kötetéhez (*A tatárjárás, A mohácsi csata, Háborúban Bizánccal*) hasonlóan egy újabb olyan témát választott, amely a magyarság történetét nagymértékben befolyásolta, és gyökeres változásokat eredményezett mind politikai, gazdasági, mind társadalmi és demográfiai szempontból. A kötet címe igen találó, és teljesen azonosul a kor eseményeinek, illetve következményeinek valóságával, amely az Erdélyi Fejedelemségnek – kilátástalan helyzetbe sodorva ezt – majdhogynem bukását okozta. B. Szabó a történelmi forrásokhoz és tényekhez messzemenően ragaszkodva, a szakirodalomban megjelenő pontatlanságokat kiigazítva és a kulcsfontosságú részletekre kitérően tárja az olvasó elé a korszak eseményeit. Részletes és gazdag adatközlései hozzájárulnak az történetek okozta következmények megértéséhez.

Jóllehet kronológiai léptékben parányi időszakot dolgoz fel, az Erdélyi Fejedelemség számára végelethetetlen eseménysorozatok zajlottak le ez alatt az öt év alatt. A

precedens nélküli időszakban öt fejedelem váltotta egymást Erdély trónján (hétszeres fejedelemcserével), s közülük hárman erőszakos halált haltak. Több létfontosságú végvár, többek között Várad, Jenő került török kézre, súlyos területveszteségekkel. Talpalatnyi föld nem maradt, amelyet ne pusztított s rabolt volna ki a török–tatár–román had, és százezres nagyságrendben hurcolták rabságba Erdély népét, amely maradandó demográfiai s ennek következtében gazdasági nyomokat hagyott maga után. A kötetben a fejedelemséget érintő korabeli események európai kontextusba is helyezve tárulnak az olvasó elé. A fejezetek egy-egy William Shakespeare-től származó, fejedelemre és uralkodására jellemző rövid idézettel kezdődnek.

Az *Előhangban* a szerző Erdély történetének e korszakra vonatkozó forrásait, szakirodalmát foglalja össze, illetve azoknak a megállapításait és következtetéseit, akik többnyire II. Rákóczi György fejedelem vétkességét hangsúlyozzák Erdély pusztulásában. Rámutat az említett történelmi korszak kutatásának hiányosságaira, illetve megfogalmazza egyik fő célkitűzését, miszerint a korszak történelmi eseményeit egységben akarja láttatni európai viszonylatban.

Külön fejezetet szán az Erdélyi Fejedelemség történetének bemutatására, meghatározva helyét Európában, illetve az oszmán és Habs-

burg-harcokban. Kiemeli, hogy több erdélyi fejedelem is kacérkodott a lengyel trón megszerzésének a lehetőségével, viszont itt gátló tényezőként a katolikus lengyel elit támogatásának a hiányát említi a protestáns trónkövetelővel szemben.

Megismerkedünk II. Rákóczi György első uralkodásával, amelyben a lengyel trón megszerzésére tett erőfeszítéseit, szövetségkötéseit és diplomáciai tevékenységeit tárja az olvasó elé. Betekintést nyerhetünk a bonyolult és szerteágazó hatalmi harcokba és az európai érdekek kulisszái mögé a lengyelkérdés rendezésével kapcsolatban. Majd a lengyelországi hadjáratot és annak következményeit elemzi, amely az erdélyi sereg vereségével és tatár fogságba kerülésével zárul.

A szerző a következő fejezetben Rhédey Ferenc rövid uralkodását mutatja be. Hangsúlyt fektet Rákóczi török fenyegetés miatti lemondására, amelyet taktikai előnyszerzésnek tekint későbbi visszatérése szempontjából. Az erdélyi rendek fő célja a Porta kiengesztelése és a tatár fogságba esett erdélyiek kiszabadítása. Rákóczi a törökök megvesztegetésére irányuló elképzelései sikertelennek bizonyulnak, azonban a belső politikai támogatottságának és családi vagyonának köszönhetően visszaszerzi a trónt.

Rákóczi második uralkodását európai kontextusba helyezi, taglalva a Porta elleni katonai fellépést és Erdély számára a segítségnyújtási lehetőségeket, illetve a politikai, diplomáciai és kereskedelmi kapcsolatokba is betekintést nyújt. Felvázolja egy Erdély elleni török támadás lehetőségét, és latolgatja az esélyeket az összecsapás végkimenetelével kapcsolatban. Korábbi megállapításokat igyekszik cáfolni

az erdélyi hadra vonatkozóan, és felvázolja az erdélyi haderőt. Bemutatja a Török Birodalom belső politikai helyzetét, a hatalmi konspirációkat, konfliktusokat és lázadásokat. Megállapítja, hogy a törökök nem hagyhatták szó nélkül vazallusuk engedetlenségét. Megdöbbentő leírást ad a tatár-román had 1658. augusztusi támadásáról, amely szinte ellenállás nélkül végigpusztítja Erdélyt, a városokat megsarcolják, zsákmányolnak, és foglyokat ejtenek. Korabeli leírásokkal, emlékiratokból való idézetekkel teszi szemléletesebbé a pusztítás realitását. Rákóczi ezalatt a Partiumba várakozik, és szándékában áll a portyázó tatárokat üldözni, de információhiány miatt többször elszalasztja a foglyok kiszabadításának a lehetőségét. B. Szabó szerint ezért súlyos felelősség terheli. A nagyvezír Barcsay Ákosban talál elfogadható fejedelemjelöltre, aki a kezdeti vonakodást követően elfogadja a lehetőséget.

A következő fejezetben Barcsay Ákos első uralkodása tárul az olvasó elé, aki Rákóczi udvarában tanulmányozta a diplomácia fortélyait. A Portánál sokat nyom a latba kinevezése szempontjából, hogy nem vett részt a lengyelországi hadjáratban. A szerző cáfolja azt a korábbi vélekedést, miszerint Barcsayt a Rákóczi iránti feltétlen hűség jellemzi, ő maga nagy taktikusként jellemzi, és úgy véli, valójában bukkását is ez eredményezi.

Majd következik Rákóczi harmadszori uralkodása. Támogatottsága számottevő a rendeknél, katonai és anyagi ereje is meghatározó, ami újraválasztását eredményezi. Egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy a szultán semmilyen módon nem fogja uralmát elfogadni, és büntetőhadjáratot indít megbuktatására,

ami a zajkányi vereséggel kezdetét is veszi. A továbbiakban a Rákóczi-, Barcsay- és török hadműveleteket, terveket és eseményeket ismerhetjük meg. Rákóczinak nem nyílik lehetősége elkerülni a törökkel való összecsapást, ami szászfenesi vereségét és halálosnak bizonyuló sebesülését eredményezi.

Barcsay, jóllehet újra trónra kerül, tekintélye jelentősen csorbul, Várad elvesztése miatt. Ezt követi Kemény János hatalomra jutásának és a Barcsay családdal való leszámolásának ismertetése.

Az utolsó fejezet Kemény János uralkodásába és kényszerhelyzetébe engedi betekinteni az olvasót, aki a török fenyegetés miatt arra kényszerül, hogy a rendek felhatalmazásával segítséget és oltalmat kérjen I. Lipóttól, aki számára egyre aktuálisabbá vált egy törökellenes háború terve. A szerző bemutatja a haditerveket és az előkészületeket. Hangsúlyozza, hogy az elmúlt évek hadakozásai felőrölték az erdélyi haderőt, a folyamatos kudarcok pedig a harci morált. A Porta lépéskényszerbe kerül, háborút nem kíván Béccsel, de Keményt sem akartja Erdély fejedelmének. A törökök támogatásával a megbízhatónak vélt Apafi Mihály lesz Erdély fejedelme, aki ellen az Erdélyt elhagyó, leszámolásra vágyó Kemény 1662 januárjában tér vissza. A nagyszőlősi ütközetben azonban életét veszti, és ezzel kezdetét veszi Apafi mintegy három évtizedes, viszonylag békés uralkodása.

Az *Utóhangban* a szerző Gyulafehérvár történelmi jelentőségét méltatja, és kiemeli, hogy a kor fejedelmei, akik sorra itt kezdték politikai pályájukat, bár később halálos ellenségekké váltak, valamikor teljes egyetértésben munkálkodtak Erdélyért. A továbbiakban II Rákóc-

zi György jellemzését olvashatjuk, akiről B. Szabó úgy véli, apja árnyékában volt kénytelen élni, folyamatos megfelelési kényszerben, ami későbbi uralkodására is rányomta bélyegét. A családi nyomás miatt nem volt képes önként lemondani Erdélyről, bár ezzel megmenthette volna ezt. Kemény Jánost viszont Rákóczival szemben táplált megfelelési kényszerben szenvedő uralkodónak ábrázolja, aki nem egy esetben különbnek tartotta magát a fejedelemtől. Kemény kudarcát éppen az általa megálmódott és vezetett lengyelországi hadjárat okozta – ezáltal válik a tatár kán fejedelmjelöltjévé, aki a béke helyett Erdély pusztulásának tetőzését idézi elő.

A kötetet könnyed, olvasmányos stílus és logikus felépítés jellemzi, illetve minden apró részletre odafigyelő adatgazdag tényfeltárás. A szerző forráskiadásokból és tudományos munkákból származó idézeteket illeszt a szövegbe, amelyekkel egy adott eseményt vagy helyzetet könnyedebben szemléltet. A kiadványt térképek, rézmetsetek, csaták illusztrációi teszik színesebbé.

B. Szabó János stílusát és munkáját dicséri, hogy sikerült érthetővé, átláthatóvá tenni e korszak bonyolult, kusza eseményeit, meghatározó történéseit, politikai, diplomáciai kezdeményezéseit és erőfeszítéseit. Az utóbbi évtizedekben egyre vonzóbbá vált a fejedelemség kori Erdély történetének a kutatása, azonban jelen munka hiánypótlónak tekinthető, mivel a szerző egy kevésbé ismert, válságos időszak érdekfeszítő eseményeinek a feltárását adja a szakmai közönség és a korszak iránt érdeklődő nagyközönség kezébe.

Bakk Antal Pál